

Bogdan Kolar

Reformna prizadevanja v Cerkvi ob začetku reformacije

Reform Endeavours in the Catholic Church on the Eve of the Reformation

Povzetek: Na predvečer zgodovinskega dogajanja, ki se ga je oprijelo ime reformacija, je bila v evropski katoliški skupnosti v teku že vrsta procesov, ki so v nadaljevanju pripomogli k njeni notranji prenovi in dokazujejo voljo Cerkve, da se vrne na pravo pot. Zaradi izvirnosti in širšega pomena so predstavljeni prenovitveni naporji v Španiji, kjer zaradi sodelovanja med krono in voditelji Cerkve reformacija ni bila potrebna. Španski udeleženci so pomembno prispevali k reformnemu programu, ki je bil sprejet na koncilu v Tridentu. Prenovljene so bile številne redovne skupnosti, tudi tista, katere član je bil Martin Luter. Končno so se svoje naloge začeli zavedati tudi papeži. Predstavljen je primer delovanja papeža Hadrijana VI., ki pa ga v Rimu niso sprejemali. Kratek čas vladanja mu ni omogočil, da bi izvedel svoj načrt reforme in ohranil nemško Cerkev kot del katoliške skupnosti. Ob tem ne gre spregledati, da reformacije ni mogoče razložiti samo z verskimi razlogi.

Ključne besede: reforma Cerkve, reformacija, Španija, redovi, Hadrijan VI. (1522–1523)

Summary: *On the eve of the historic event called Reformation a few processes were going on inside the Catholic Church which in the following period helped to the inner reform and prove the Church's will to take the right path. Because of its originality and meaning the efforts for a reform in Spain are presented. Due to a good cooperation between the Crown and leaders of the Church there was no need for the Reformation. The Spanish participants gave a significant contribution to the reform program passed by the Council of Trent. Many religious orders, including the one which Martin Luther joined, had been renewed. Finally, the popes became aware of their duties. The example of Pope Hadrian VI is presented which was not well received by the Romans. His very short papacy did not allow him to carry out the reform program and to preserve the German Church as a part of the Catholic community. It should not be overlooked that the Reformation cannot be explained with religious reasons only.*

Key words: *Reform of the Church, Reformation, religious orders, Pope Hadrian VI (1522–1523)*

Uvod

Med pomembna načela za oblikovanje odnosa do preteklosti, ki je navsezadnje del sedanjosti in jo v določeni meri sooblikuje, je Mednarodna teološka komisija v dokumentu *Spomin in sprava: Cerkev in napake preteklosti* privzela besede papeža Janeza Pavla II., izrečene udeležencem mednarodnega znanstvenega srečanja o inkviziciji. Posvet je bil pripravljen v letu 1998 kot priprava na jubilejno leto 2000. Takrat je papež Janez Pavel II. poudaril, da za spoznavanje določenega zgodovinskega dogodka ali ravnanja osebe ni zadostno opiranje na podobe o preteklosti, ki jih razširja javno mnenje, tolikokrat preobremenjeno s strastno čustvenostjo, temveč je pomembna natančna seznanitev s položajem v določenem zgodovinskem trenutku: »Zato je prvi korak v tem, da vprašamo zgodovinarje. Od njih ne pričakujemo sodb etične narave, ki bi prestopila meje njihovih pristojnosti, marveč to, da v luči zgodovinskega konteksta tedanje dobe nudijo pomoč pri kar najbolj natančni rekonstrukciji tedanjih dogodkov, navad in miselnosti.« (Mednarodna teološka komisija, 32) Toliko bolj je s »strastno čustvenostjo« in predsodki treba računati v slovenskem prostoru, kjer je vse, kar je povezano z zgodovino Katoliške cerkve, obremenjeno s kulturnoboječnim pristopom v izvirnem pomenu tega koncepta. Še posebej to velja za predstavljanje dogajanja v 16. stoletju.

Na mnogih področjih življenja krščanske skupnosti v zahodni Evropi konec 15. in na začetku 16. stoletja so se vrstila reformna prizadevanja, ki so nato, resda s skoraj polstoletno zamudo in za ceno velikih pretresov, pripomogla, da je Katoliška cerkev kot celota in na najvišji ravni pripravila celovit program prenove. Pri presoji zgodovinskih razmer si je zgodovinarji reformacije od konca 19. stoletja enotno, da segajo življenjske moči potridentske prenove Cerkve v več delih Evrope, predvsem pa na Iberskem in Apeninskem polotoku, v že več desetletij pred 1517. Pri tem ne gre spregledati, da so se tudi v nemškem prostoru kazali pozitivni znaki urejanja razmer. H. Jedin med temi omenja prenovljeno pastoralno delo v župnijah, večje spoštovanje dolžnosti rezidence, prenovitvena gibanja v redovnih skupnostih, spontano zavzemanje voditeljev škofij za sinode in zavezujoče sklepe (v salzburški cerkveni pokrajini sta bili sinodi leta 1512 in 1522), vendar so vsi čutili pomanjkanje spodbud iz središča, to je s strani papežev (Jedin 1993, 528). Po-

dobno kot kritike humanistov taki napori niso prinesli opaznih učinkov na celotno Cerkev. Edino z Iberskega polotoka so prišle odločilne spodbude za prenovo na najvišji ravni. Za vsa ta prizadevanja je Martin Luter (1483–1546), nemški avguštinec reformne struje znotraj skupnosti sv. Avguština, moral vedeti. Težko je reči, kako je gledal nanje in ali jih je jemal resno. V Lutrovi kritiki razmer v Katoliški cerkvi in posebej v redovnih ustanovah, čemur je bil sam priča, upoštevanja reformnih prizadevanj in sadov živahnega dogajanja tako v deželah južno od Alp kot v redovnih skupnostih v nemškem prostoru ni zaznati. Ostal je zvest svojim začetnim stališčem, ki so se oblikovala po letu 1512.

1. Reformna prizadevanja v Španiji

V drugi polovici 15. stoletja je Iberski polotok doživel stoletne politične, gospodarske in verske spremembe. Leta 1492 je bila zaključena rekonkvista in zavzeta poslednja trdnjava islama, kraljestvo Granada. Katoliška vladarja Izabela Kastilska in Ferdinand Aragonski (Katoliški) sta od tedaj vse moči namenjala urejanju razmer v deželi, med drugim tudi na verskem področju, kjer se je pokazala izvirna edinstvo ciljev države in Cerkve. Tesna povezanost med obema ustanovama, zgodovinarji govorijo o »medsebojnem prežemanju«, je kljub začetni deklarativni toleranci do Židov in Mavrov prinesla za oboje alternativo – ali sprejeti krst ali pa se izseliti (Zgodovina Cerkve, 12). Le nekaj let je bilo potrebnih, da je Španija postala versko enotna dežela, pri zagotavljanju česar je pomembno vlogo odigralo kraljevo versko razsodišče ali španska inkvizicija. Za svoje ravnanje so španski kralji imeli soglasje tako vodstva Cerkve na svetovni ravni (leta 1496 jim je papež Aleksander VI. podelil naslov »*maiestas catholica*«) kot voditeljev Cerkve v Španiji. Ti so, čeprav včasih s stisnjenimi zobmi, pristajali na ukrepe vladarjev, ker jim je to zagotavljalo, da so lahko izvajali versko in cerkvenoupravno prenovo v Španiji in navzven misijonsko delo v novoodkritih delih sveta. Pokrajinske sinode leta 1473 v Arandi, leta 1478 v Sevilli, 1497 in 1498 v mestu Alcalá, 1500 v Palencii in 1513 ponovno v Alcalá so sprejele vrsto reformnih ukrepov, ki so postali program ravnanja vseh cerkvenih struktur in niso ostali le na papirju (kar je bil redni pojav v nemških deželah). Nacionalni koncil v Sevilli leta 1478 je posebej poudaril pomen sodelovanja krone in škofov pri prenavljanju Cerkve in zavrnil vsakršno vmešavanje od zunaj (vključno z nosilci najvišje oblasti v Cerkvi, čla-

ni rimske kurije). Decembra 1511 je kralj Ferdinand Katoliški zbral v Burgosu številne španske prelate, da so se posvetovali glede udeležbe na petem lateranskem koncilu in sestavili predloge za razprave na koncilu (Jedin 1993, 528–529). Španski udeleženci koncila so se zavzemali za omejitev papeževih posegov v ravnanje Cerkve v Španiji, proti zlorabam različnih indultov, proti možnosti apelacije na rimska sodišča in za samostojnost španske Cerkve pri izvajanju notranje reforme. Ugledne osebnosti v škofovskih vrstah, člani meniških in mendikantskih skupnosti, ki so imeli podporo vladarjev, so postali protagonisti katoliške preнове v deželi.

Španski vladarji so imeli velike pristojnosti nad življenjem in delovanjem Cerkve v Španiji, posebej nad imenovanji nosilcev visokih cerkvenih služb. V okviru pravic patronata, ki so si ga pridobili predvsem v teku 15. stoletja, sta spadala imenovanje škofov in nadzor nad njihovim delom. »Španski episkopat, ki so ga imenovali kralji, je spadal med najodličnejše in je za nekaj desetletij prehitel tridentinske reforme. Katoliški kralji škofov niso izbirali izključno po političnih merilih, ampak so jih pri tem vodili verski nagibi. Imenovali so sposobne in moralno neoporečne može, ki so izvirali iz srednjih slojev in bili španske narodnosti (tujci so bili izključeni, ker niso imeli pravice do stalnega bivališča).« (Zgodovina Cerkve, 13) Taki škofje so bili sposobni in tudi voljni, da so v svojih škofijah skrbeli za cerkveno disciplino, ustrezno intelektualno in duhovno pripravo duhovniških kandidatov ter za nadzor nad praktičnim verskim življenjem. Zaživele so ustanove, ki so pripravljale misijonarje na izvirne oblike pastoralnega dela – nekateri so morali znati arabsko, ker so računali na nadaljevanje dela v arabskem svetu – in posebni zavodi za domače spreobrnjenice.

Ne glede na njihovo organiziranost so reformni ukrepi posegali v delovanje španskih redov. Stari redovi so se v svojih načrtih za prenovo povezovali v obnovitvene kongregacije (za benediktince je bila najbolj poznana kongregacija iz Valladolida, iz katere se je osamosvojila katalonska opatija Montserrat), mendikantski redovi pa so se morali dosledno držati svojih pravil in spoštovati odloke krajevnih škofov. Od krajevnih župnikov so zahtevali stalnost bivališča, zakramentalno življenje ter pridigo ob nedeljah in zapovedanih praznikih. Za izobraževanje semeniščnikov so škofje izdajali knjige, ustanavljali kolegije in univerze in uveljavljali enoten študijski program. Znano je, da je semenišče v

Granadi postalo model, ki so ga z odlokom o semeniščih tridentinski koncilski očetje postavili kot vzor organiziranja priprave na duhovništvo (14). Med visokošolskimi zavodi si je poleg Salamance posebno ime pridobila univerza Alcalá de Henares (danes Universidad Complutense de Madrid), ustanova kardinala Francisca Ximeneza de Cisnerosa (1436–1517) iz Toleda, ki je postala nosilka razvoja filozofskega in teološkega študija, ustanovitelj pa ji je dodal še katedro za biblične jezike. Kardinal Cisneros je izšel iz vrst reformiranih manjših bratov, bil je dober pravnik in generalni vikar kardinala Pedra Gonzalesa de Mendoza (1428–1495), ki je sklical koncil v Sevilli leta 1478 in nato poskrbel za implementacijo sklepov. Že kot provincial svoje redovne skupnosti se je Cisneros zavzel za njeno prenovo in jo nato kot španski primas razširil na druge ustanove, škofijski in redovni kler ter s svojo doslednostjo bistveno prispeval, da je bila prenovljena celotna Cerkev v Španiji.

Prav v univerzitetnem središču Alcalá je doživelo nov razmah zanimanje za biblične vede. Študij Svetega pisma, ki so ga okrepili strokovnjaki iz Pariza in Salamance, je na univerzi Alcalá prinesel najboljše sadove v načrtnem preučevanju dotedanjih izdaj Vulgate in najstarejših latinskih rokopisov, kar je omogočilo pripravo nove kritične prve tiskane izdaje izvirnega grškega novozaveznega besedila (ob izvirnem grškem je bilo v obliki stolpcev tiskano besedilo Vulgate). Sledila ji je še izdaja Stare zaveze (v treh stolpcih so bila objavljena besedila v grškem, hebrejskem in latinskem jeziku). Tak način je omogočil sprotno preverjanje prevodov. Kardinal Cisneros je k sodelovanju povabil tudi Erazma Rotterdamskega, ki se je o delu učenjakov iz Alcalé izrazil zelo pohvalno. Prvi zvezek je izšel leta 1502, zadnji zvezki tako pripravljene izdaje Svetega pisma pa so prišli iz tiskarne prav v letu 1517. Tako imenovana *Polyglotta complutensia* (po latinskem imenu za Alcalá) je postala referenčno delo za nadaljnje kritične izdaje in prevode. Teologija, ki se je razvijala na španskih univerzah, je lahko temeljila na virih, poleg Svetega pisma še na spisih cerkvenih očetov, sklepkih cerkvenih zborov in pomembnih cerkvenih dokumentih. V praktičnem verskem življenju so odmevale ideje gibanja *Devotio moderna* – kardinal Cisneros je poskrbel, da je bilo v španščino prevedeno in natisnjeno osrednje delo tega gibanja *Hoja za Kristusom* Tomaža Kempčana.

Španska močna centralna oblast, ki je podpirala prenovitvena prizadevanja škofov in s katero so ti sodelovali, ni omogočala razdrobljenosti

države in samovolje nosilcev oblasti na nižjih ravneh. To je bilo očitno v nemškem prostoru, kjer so državni knezi in drugi zavračali osrednjo oblast in podpirali fevdalni partikularizem. S številnimi drugimi pobudami, ki so segale še na področje socialnega skrbstva (tudi k načrtni gradnji bolnišnic, sirotišnic in drugih socialnih ustanov), izobraževanja, priprave katehetskih pripomočkov, ter s prenavljanjem moških in ženskih redovnih skupnosti se je kardinal Cisneros v zgodovino zapisal kot reformator in prenovitelj španske Cerkve pred tridentinskim koncilom (Meseguer Fernandez 2003, 882). Kardinal Cisneros je dal velik poudarek prenavljanju redovnih skupnosti, v prvi vrsti manjših bratov sv. Frančiška Asiškega, izmed katerih je izšel tudi on, prenovitvene ideje pa so nato zajele dominikance (med njimi so imele velik ugled pobude italijanskega reformatorja Girolama Savonarole), cistercijane, benediktince in druge. Z ugledom, ki ga je imel na španskem dvoru in v političnih krogih, pa je pripomogel, da je krščanski humanizem postal temelj prenavljanja družbe ter okrepljenih duhovnih gibanj. Kot povzema H. Jedin: »Španski prispevek h katoliški reformi je predvsem v zavzetosti in izkušnji tamkajšnjih škofov, ki so bili odprti za reforme, in v idejah teologov iz Salamance, ki so bistveno prispevali k določanju podobe koncila v Tridentu, kajti za vsemi je bila moč španske krone. Navsezadnje pa je v Španiji imel svoje korenine za izvedbo reforme najpomembnejši red, to je Jezusova družba.« (1993, 531)

Tako so lahko španski prelati že na koncilu v Konstanci (1414–1418), v Lateranu (1512–1517) in nato še bolj na koncilu v Tridentu (1545–1563) dajali pečat načrtovanim reformnim ukrepom in s tem bistveno pripomogli, da so bile reforme tudi izvedene. Zlasti tridentinski koncil je v Španiji jemal zglede ravnanja. Za reformacijo v Španiji ni bilo prostora in ni bila potrebna, leto 1517 zato v španski verski in kulturni zgodovini nima nobenega prelomnega pomena. Zato ne preseneča, če v pregledih zgodovine Cerkve v španskem prostoru to poglavje sploh ni obravnavano (Laboa 1996). Ne brez razloga so zato nekateri avtorji v preteklosti govorili o prevladi španskih navad in miselnosti nad celotnim katolištvom v času po tridentinskem koncilu (Martina 1993, 203).

2. Reformna gibanja v redovnih skupnostih

Res je, da so redovne skupnosti že po svojem poklicu in mestu v Cerkvi svojevrstno ogledalo prenovitvenih prizadevanj in vračanja h koreninam

krščanstva. Vendar ni bilo vedno tako. Že samo dejstvo, da so redovi propadali in nastajali vedno novi, da je v njih prihajalo do reformnih gibanj in zato govorimo o reformiranih in nereformiranih skupnostih, govori, da so bile te ustanove zelo vpete v svoj čas in v dogajanja, ki so zajemala celotno Cerkev. Ustanovitelji redovnih skupnosti so bili pogosto nosilci reformnih načrtov in zahtev in so v svojem času dali pečat v širšem cerkvenem kontekstu, ne zgolj na ozemlju škofije, kjer se je skupnost začela. Iz vrst redovnikov so škofje in papeži jemali svoje sodelavce in svetovalce. Neredko pa so se slabosti in negativni pojavi, ki so nato zajeli velik del Cerkve, v očitni obliki pokazali najprej prav v vrstah redov in njihovih skupnostih. Desetletja pred reformacijo so bila hkrati čas, ko so redovi v sebi nosili posledice neredov, začetih v predhodnih obdobjih, in reformnih iskanj, ki so imela svoje korenine v prav istem času.

Kot pomembno značilnost dogajanja v redovnih skupnostih tega časa, ki so v nadaljevanju postale sestavni del preнове celotne Cerkve, lahko obravnavamo spontanost pri reformnih prizadevanjih – pobude so prihajale od redov samih, brez vplivov od zgoraj, to je s strani hierarhije, ob soočanju z razmerami v lastnih vrstah, morda ob pobudi posameznikov ali manjših krajevnih občestev. Te pobude niso imele zunanje podpore ali podpore odločujočih struktur in so zato bile izpostavljene začasnosti, morda celo zatrtju, vendarle pa so kazale smeri, ki jih je bilo treba izbrati za ureditev razmer v lastnih vrstah. Za reformo se je pri starih redovih lahko zavzela ena ali druga hiša, kjer so se pokazale značilne zahteve preнове: obnovitev prvotne redovne discipline, odprava zasebne lastnine in strožje spoštovanje zaobljube uboštva, skupno življenje, vaje v askezi, fizično delo, klavzura, zavrnitev raznih privilegijev, ki so jih dobili v teku stoletij, bolj skrbna priprava novincev, izboljšanje filozofskega in teološkega študija ... Pri tem so se pokazale nekatere različnosti, tudi glede na organiziranost teh skupnosti. Stari redovi, ki so imeli manj centralizirano ureditev, to je v obliki bolj ali manj samostojnih opatij (benediktinci, cistercijani, regularni avguštinski kanoniki ...), so oblikovali observantske kongregacije. Bolj centralizirani redovi (dominikanci, Frančiškovi manjši bratje, karmeličani, puščavniki sv. Avgušтина ...) pa so ustanavljali samostane s strogo observanco, ki so se nato povezali v reformirano kongregacijo. Ostale so sicer pod oblastjo redovnega generala starega reda, vendar jih je neposredno vodil gene-

ralni vikar. V teh skupnostih se je navadno hitro pokazala močna želja po popolni samostojnosti (Martina 1993, 208). Ta tendenca, seveda ne brez večjih napetosti med obema vejama skupnosti, se je pokazala v Italiji, Franciji, Španiji, Nemčiji, na Nizozemskem in še kje. Med imeni uglednih pospeševalcev reformnih prizadevanj v teh skupnostih, ki so pripravljali pot poznejšim reformatorjem, velja omeniti vsaj dva pridi-garja, manjšega brata Bernardina Sienskega (1380–1444), ki je bil dolga leta generalni vikar reformiranih skupnosti, in dominikanca Girolama Savonarolo (1452–1498) (Vidmar 2005, 174). Savonarola, sprva reformator dominikanskega samostana sv. Marka v Firencah, je bil leta 1493 imenovan za generalnega vikarja reformiranih dominikanskih skupnosti v Toskani.

Leta 1517 se je generalni kapitelj manjših bratov izrekel za ločitev dveh vej, konventualov in observantov, ni pa mu uspelo končati stoletne razprave o uresničevanju Frančiškovega ideala. Papež Leon X. je istega leta potrdil novo organiziranost in prepovedal nadaljnje delitve (Bahčič 2007, 138). Odprta vprašanja so dala pobudo za oblikovanje tretje veje, skupnosti kapucinov, ki je po letu 1519 izšla iz skupnosti observantov in poudarjala pomen skrajnega uboštva ter samotarsko sestavino življenja (148). Skupnosti klaris so ohranile svoje prvotno povezanost s strujo observantov. Enak proces notranje diferenciacije se je v nemškem prostoru odvijal med avguštinci, karmeličani in dominikanci. Za dosledno izvajanje prenovitvenih načrtov so prevzemali skrb generalni kapitlji in redne kanonične vizitacije, čeprav je do strukturnih sprememb prihajalo le počasi. Nasprotniki takih reform so namreč imeli možnost, da so od osrednjih cerkvenih uradov dobili spregled bivanja zunaj skupnosti (*licentia standi extra*), kar jih je odvezovalo od reda v klavzuri (Jedin 1993, 523). Prav zaradi mnogih prenovitvenih žarišč je težko govoriti o kakšni splošni dekadenci med redovniki in redovnicami, kakor so jo radi slikali zgodovinarji s konca 19. stoletja, čeprav je hkrati težko oceniti, v kolikšni meri je prenova postala del ravnanja teh skupnosti ob dejstvu, da je bilo znotraj posameznih skupnosti veliko napetosti ob vprašanju sprejemanja strožjih oblik življenja, da so bile nekatere skupnosti številčno še vedno izredno močne in da je z začetkom nastopov Martina Lutra, v katerih je obravnaval tudi vprašanje redovnih zaobljub, toliko redovnikov in redovnic zapustilo samostane.

Drugo skupino prenovitvenih žarišč predstavljajo nove redovne skupnosti (ustanovljene *ex novo*), ki so se pojavljale že konec 15. stoletja in se nato v polnosti razvile šele po tridentinskem koncilu. Nekatere med skupnostmi so imele svoje korenine v raznih oblikah laiških gibanj, združenj in bratovščin, ki so nastajale pred letom 1500 in neposredno po njem. To so bila gibanja, ki so posebej gojila karitativno delo do ubogih in bolnih ter evharistično pobožnost. Druge skupine kristjanov so vso pozornost namenjale študiju Svetega pisma in cerkvenih očetov, da bi z vračanjem k izviru tako prenovile teološki študij. Poskrbele so za kritične izdaje izvirnih del in na sploh pospeševale študij antičnih spisov. Nastajati so začele duhovniške skupnosti, ki so si kot vodilo skupnega življenja vzele pravilo sv. Avgušтина (med temi so postali zgled podobnih združenj teatinci). V središču njihovega življenja in delovanja je bilo natančno izpolnjevanje duhovniških nalog in predvsem skrb za dobro pridiganje ter poučevanje krščanskega nauka. Barnabiti so vso pozornost namenjali pripravi ljudskih misijonov in razvijanju evharističnega čiščenja (prav oni so uvedli navado celodnevne čiščenja). Somaski so kot izvirno obliko pastoralnega dela vzeli skrb za sirote in najbolj revne; dali so jim sredstva za preživetje in nudili možnost izobrazbe. Pobožno združenje za vzgojo zanemarjenih deklet, ki sprva ni imelo nobenih sestavin skupnega življenja, čeprav jim je pravila potrdil krajevni škof, je bilo ustanova, ki jo je spodbudila sv. Angela Merici in se je nato razvila kot skupnost uršulink (Jedin 1993, 521–522).

Pri tem ne gre spregledati, da so mnoge redovne ustanove nastale povsem neodvisno od reformacijskega gibanja in so bile sad stalne težnje v Cerкви, da živi svojo reformno nalogo in da v določenem zgodovinskem trenutku opravi svoje poslanstvo. Najbolj zgovoren primer tega je Družba Jezusova, najmočnejša opora vodstva Cerkve pri izvajanju reforme, ki je nastala v španskem prostoru in zunaj prvotnega okolja reformacije, vendar pa je postala ponekod tudi opora vladarjev v njihovem protireformacijskem delovanju. Tridentinski koncil je dal takim gibanjem formalnopravno podlago in vso podporo, kar je v nadaljevanju prineslo pravi razcvet redovnega življenja in nastajanje novih skupnosti.

Med redovnimi skupnostmi tega časa so imeli ugledno mesto puščavniški sv. Avgušтина, ki jim je v tem času dajal ton ugleden renesančni pisec, filozof, reformator in poznejši kardinal Egidij iz Viterba (1469–1532,

voditelj prenovljenih skupnosti 1506–1518). Kot uglednega pridigarja tega časa so ga k sodelovanju vabili vladarji in papeži (med temi Aleksander VI. in Julij II.) (Martin 2003, 221–222). Leta 1503 se je priključil reformnemu gibanju znotraj avguštinskega reda in bil tri leta zatem po ukazu Julija II. imenovan za generalnega vikarja prenovljenih skupnosti; prenovi se je posvečal vse do leta 1518 in se zlasti zavzemal, da bi prišlo do sprave med observantskimi in neprenovljenimi skupnostmi. Spomladi 1511 je za povezovalno delo pridobil mladega nemškega meniha Martina Lutra. Zavzemal se je za ohranjanje prvotnega redovnega pravila, skupno življenje in poglobljen študij v redu. Da bi zagotavljal večjo zavzetost za prenavo, je obiskoval province in posamezne skupnosti ali na vizitacije pošiljal osebne poslanca z velikimi pooblastili. Zahteval je redna mesečna poročila iz vsake province. Kot ugleden govornik in prenovitelj se je v zgodovino zapisal s svojim nastopom na otvoritvenem zasedanju petega lateranskega koncila 3. maja 1512; njegove besede so pri udeležencih povzročile travmatično izkušnjo (Bedouelle 2003, 96). Med drugim se je spraševal: »V katerem zgodovinskem trenutku Cerkve je bilo naše življenje bolj nemarno? Kdaj je bil pohlep še brez večjega sramu, poželenje bolj očitno, množica grehov bolj nesramna? Kdaj je bila tako velika ne le zanikrnost, temveč tudi zaničevanje svetih stvari, zakramentov, moči Cerkve, Božjih zapovedi? Kdaj so se iz naše Cerkve in vere bolj norčevali, tudi najbolj preprosti ljudje?« Njegovi pozivi voditeljem Cerkve in članom reda ter različni naporji pa so ostali brez sadov zaradi splošne površnosti v Cerkvi in osebne nezavzetosti nosilcev najvišjih služb. Ob isti otvoritveni slovesnosti je namreč govoril tudi papež Julij II., sicer vzgojen in izobražen v ustanovah sv. Frančiška, ki pa je bil bližje posvetnemu mišljenju, politični spletakar in podpornik umetnosti. Erazem Rotterdamski ga je v enem svojih spisov imenoval *Julius Exclusus* – Julij, izključen iz nebes (Vidmar 2005, 176). Julij II. ni pokazal nobene vneme za spremembe ne pri sebi in ne v Cerkvi. Peti lateranski koncil, zadnji pred reformacijo, je svoje delo brez odločilnih in zavezujočih sklepov končal leta 1517, sedem mesecev preden je na krščanski oder stopil Martin Luter.

Martin Luter je julija 1505 v skladu s svojo obljubo vstopil v samostan puščavnikov sv. Avgušтина stroge observance v Erfurtu (Leppin 2017, 37). Bil je podpornik prenovitvenega dela v redu in zagovornik odločitev, ki so jih sprejemali generalni kapitlji (Neapelj 1507, Viterbo 1511, Rimi-

ni 1515); ti so začrtali nadaljnjo reformo skupnosti (Jedin 1993, 523). V Erfurtu je Martin Luter našel ne le strogo asketsko obliko življenja, temveč tudi močno središče gojenja filozofske misli Williama Ockhama. Po letu dni noviciata je septembra 1506 izpovedal prve zaobljube in 7. aprila 1507 prejel duhovniško posvečenje (Leppin 2017, 50). Vsekakor je bil v svojih začetnih letih znan kot zvest redovnik in duhovnik, podpornik redovnega reformatorja Johanna von Staupitza (ok. 1465–1524), svojega predstojnika v Wittenbergu in od leta 1502 dekana teološke univerze v istem mestu. Von Staupitz je bil najprej prior omenjene samostanske skupnosti, od leta 1502 do leta 1520 generalni vikar nemških observantskih samostanov sv. Avguščina in po letu 1509 še provincial saško-turingijske province nereformiranih avguštincev (zaradi take povezave je v observantskih skupnostih prihajalo do nezadovoljstva, ker so se bale, da bodo prevladale ideje iz vrst nereformiranih) z nalogo s strani vrhovnega vodstva, da poskrbi za združitev vseh avguštinskih ustanov. Da bi uredili razmere v redu, je v imenu stroge smeri avguštincev šel v Rim na posvetovanje predstojnik Lutrove skupnosti Johannes Nathin, ki ga je spremljal Luter (Jedin 1993, 20–21; Leppin 2017, 55–59). Poleti 1511 je von Staupitz Lutra poklical v Wittenberg, na novoustanovljeno univerzo na Saškem, da bi opravil doktorat in se pripravil na učiteljsko delo. Mladega meniha Martina Lutra, ki mu je leta 1512 predal katedro za biblične vede in ga leta 1515 imenoval še za provincialnega vikarja v Meißnu in Turingiji (Leppin 2017, 59), je v začetnem obdobju podpiral, kasneje se je od njegovih nastopov distanciral. V letu 1520, ki je postalo prelomno za Lutrovo ravnanje, je von Staupitz zapustil Wittenberg in red avguštincev ter se umaknil v Salzburg, vstopil v benediktinski red in dve leti zatem postal prior opatije sv. Petra v Salzburgu; tu je tudi umrl (Wriedt 2006, 940). V življenju sposobnega biblicista in duhovnega človeka Lutra ostajajo skrivnostna leta od 1513 do 1517, ki pa so bila prelomna za njegovo nadaljnje ravnanje in oblikovanje njegovih stališč. V enem svojih poznejših spisov, napisanih trideset let kasneje, jih je označil kot čas razsvetljenja ali epifanije (Bedouelle 2003, 97; Leppin 2016).

3. Ravnanje papeža Hadrijana VI.

Adrian Florensz Dedal (1459–1523), ki je ob izvolitvi na papeški prestol ohranil svoje ime, je dobro poznal španske razmere in prenovu, ki jo je v desetletjih pred letom 1500 in po njem doživela Cerkev v Španiji. Izšel

je iz obrtniške družine v Utrechtu in bil deležen vzgoje v ustanovah, ki so jih vodili *fratres vitae communis*. S sedemnajstimi leti je postal študent v Leuvenu, nato prav tam učitelj, dvakrat rektor in končno leta 1497 kancler univerze. Leta 1507 je cesar Maksimilijan I. (1493–1519) Hadrijana izbral za učitelja svojega vnuka Karla V. (1519–1556). Leta 1515 se je Hadrijan preselil v Španijo, da je svojemu varovancu pomagal pri prevzemu oblasti. Po smrti kralja Ferdinanda Aragonskega leta 1516 je bil Hadrijan skupaj s kardinalom Cisnerosom izbran za regenta, dokler ni leto zatem Karel V. prevzel krone. Hadrijan je tedaj dobil v upravo več služb v kraljestvu in v Cerkvi (bil je škof v Tortosi) in bil leta 1517 imenovan za kardinala v Utrechtu, za kar se je izrecno zavzel cesar Karel V. (Benedik 1996, 228). Ker je v več španskih pokrajinah opravljal tudi naloge inkvizitorja, je bil seznanjen s tezami, ki jih je razširil Martin Luter. V času Karlove odsotnosti iz Španije 1520–1522, ko je odšel v Nemčijo na kronanje, je Hadrijan deloval kot podkralj. Prav cesarjeva podpora in osebna moralna neoporečnost, kar neke vrste dosledna asketična drža pred svetom, sta bistveno pripomogli, da je bil na začetku januarja 1522 kardinal Hadrijan – ki se niti ni udeležil konklava, temveč je v Španiji miril upore proti odsotnemu Karlu V. – izvoljen za papeža. Volitve so bile zelo težavne; 39 kardinalov, od teh samo trije niso bili Italijani, je bilo posvetnih ljudi, med seboj razdeljenih, kot sta bila takrat razdeljena Cerkev in krščanski svet. Vsak je imel pred očmi predvsem osebne in družinske interese, manj pa probleme celotne Cerkve. Rimljani so bili nad izidom konklava razočarani in zgroženi – za papeža je bil izvoljen nepoznan »barbar« (Jedin 1993, 125). Na začetku marca 1522 je Hadrijan slovesno izjavil, da sprejema izvolitev, in konec avgusta 1522 se je končno preselil v Rim, kjer je ravno takrat razsajala kuga. Kronanje je bilo opravljeno v cerkvi sv. Petra 31. avgusta na najbolj preprost način. Naslednji dan je v konzistoriju kardinale prosil za pomoč v dveh nalogah: združitvi krščanskih vladarjev v boju proti turškim vpadom, ki jih je takrat vodil sultan Sulejman Veličastni (1520–1566), in pri reformi osrednjih uradov rimske kurije.

Hadrijan VI. je izhajal iz povsem drugačnega okolja kot dotedanji papeži. Bil je učenec bratov skupnega življenja, kjer se je srečal z izkušnjo vplivnega gibanja *Devotio moderna*, v sholastičnem izročilu zasidran teološki učitelj in organizator delovanja univerze v Leuvenu, osebno asketsko naravnani in reseni, »ni pa kazal veliko razumevanja za rene-

sančno kulturo in družabnostne oblike življenja, zaradi česar so ga v Rimu zaničevali« (Zgodovina Cerkve, 137). Poznal je severnoevropski humanizem, pozno sholastiko in bil pristaš španskega regalističnega reformnega katolicizma, povsem tuj pa mu je bil duh florentinske renesanse, ki so jo uveljavljali renesančni papeži. V svoj program cerkvene reforme je vključil prenavo rimske kurije in delo za ohranitev Nemčije v okviru katoliške skupnosti. Bil je namreč prepričan, da so prav zlorabe v kuriji dale potuho Martinu Lutru za njegove nastope in da je odprava zlorab prvi pogoj za začetek urejanja razmer. O tem je govoril že v svojem prvem nastopu. »Zato je drugi dan po svojem kronanju razveljavil vse prošnje za nezasedene cerkvene službe. Službe, ki jih je uvedel njegov predhodnik, je odpravil, število uslužbencev na dvoru in ves upravni aparat je zmanjšal. Trop literatov, umetnikov, glasbenikov in klovnov je moral zapustiti Vatikan. Tisoče prošenj so pregledali z naravnost pikolovsko natančnostjo, da se ne bi kakšen nevrednež dokopal do nadarbine.« (Zgodovina Cerkve, 138) Ko so to videli tisti, ki so bili navajeni razkošnega dvornega življenja Leona X., so iz nasprotnikov postali sovražniki. Zaradi njegove varčnosti in odprave visokih taks za cerkvene službe, kar je predtem prineslo nezadovoljstvo v celotni Cerkvi, so imeli Rimljani papeža Hadrijana za skopuha; takega ravnanja mu niso odpustili, prej so odpustili razkošje in razmetavanje papežu Leonu X. Povrhu so na novega papeža in njegove najožje sodelavce gledali kot na tujce, ki ne razumejo duha Rima, zato so ga sovražili in zavračali in z njim niti niso hoteli sodelovati. Namesto da bi mu pomagali, so ga začeli z vsemi sredstvi ovirati. Zanesel se je lahko le na svoje znance od prej, Nizozemce in Špance, ki jih je povabil v Rim in jim zaupal najbolj odgovorna mesta v kuriji. Med temi je prosil za pomoč tudi Erazma Rotterdamskega, svojega rojaka, ki ga je poznal že iz Leuvena. Rotterdamski, osrednja osebnost humanistov, je Hadrijanu čestital k izvolitvi in mu avgusta 1522 posvetil izdajo Arnobijevih *Komentarjev psalmov*. Ohranjena korespondenca priča, da je Erazem Hadrijanu ponudil svojo pomoč, vendar se na povabilo, da pride v Rim, ni odzval (izgovoril se je na krhko zdravje). Hadrijanu je svetoval, naj pri svojem delu ne uporablja sile in naj ob sebi zbere skupino ljudi, ki bodo znani po nepokvarjenosti, primernosti in svobodni pred osebnimi zamerami (Jedin 1993, 131).

Za Erazma je bilo gotovo bolj ugodno bivati in nastopati v Baslu, kjer je imel velik ugled in mirno življenje. Če bi odšel v Rim, bi se s tem

enoznačno postavil na stran rimske kurije, njegovi nastopi in spisi pa bi izgubili svoj prvotni pomen in izziv. Zanj je bilo bolj prikladno deliti nasvete od daleč.

Še vedno veljajo kot izviren dokument časa in odraz razmer v papeški kuriji in pri Hadrijanu VI. osebno, saj velja, da je besedilo sestavil on sam in besede legatu Francescu Chieriegattiju prebral nemškemu ljudstvu in nemškim knezom, zbranim na državnem zboru v Nürnbergu 1522/23. Papež je v samokritiki zapisal:

»Moraš tudi povedati, da prostovoljno priznamo, da Bog dopušča to preganjanje Cerkve zaradi človeških pregreh in še zlasti zaradi grehov, storjenih po duhovnikih in prelatih. Roka Gospodova zagotovo ni prekratka, da nas ne bi mogla rešiti, toda greh nas loči od njega, in zato nas ne usliši. Sveto pismo jasno pravi, da imajo grehi ljudstva korenine v grehih duhovščine ... Živo se zavedamo, da so se tudi pri tem Svetem sedežu že vrsto let dogajale številne gnusne reči: zlorabe v duhovnih zadevah, kršenje zapovedi; da se je vse sprevračalo v pohujšanje. Zato se ni treba čuditi, če se je bolezen presajala z glave na ude, s papežev na prelate. Vsi mi, prelati in duhovniki, smo se odvrnili od prave poti in že dolgo ni bilo nikogar, ki bi delal dobro. Zaradi tega moramo Bogu izkazati čast in se pred njim ponižati. Vsak izmed nas mora razmisliti, zakaj je padel, in si raje soditi sam, kot pa da mu sodi Bog na dan jeze. Zato v našem imenu obljubi, da se bomo z vsemi silami borili za to, da se najprej ozdravi rimski dvor, s katerega utegne izvirati vse to zlo. Potem se bo od tod začela širiti ozdravitev, podobno kot je od tod prišla bolezen. Za izvršitev te naloge se čutimo tem bolj zavezane, ker si ves svet želi takšne reforme. Nismo hlepeli po papeški časti in bi svoje dneve raje dopolnili v samoti zasebnega življenja. Tiaro bi bili rade volje odklonili; le strah pred Bogom, zakonitost volitev in nevarnost razkola so nas prisilili k prevzemu najvišje pastirske službe. Le-to hočemo vršiti ne iz sle po oblasti niti zaradi obogatitve naših sorodnikov, ampak samo zaradi tega, da bi sveti Cerkvi, božji nevesti, povrnili prvotno lepoto, da bi pomagali stiskanim, hrabril učene in krepostne može, da bi na sploh storili vse, kar se za dobrega pastirja in resničnega naslednika svetega Petra spodobi ... Naj se vendar nihče ne čudi, če vseh zlorab ne zatremo z enim udarcem; bolezen je namreč

globoko zakoreninjena in raznolična. Zato je treba napredovati postopoma in se s pomočjo pravih zdravil spoprijeti s težkimi in zelo nevarnimi boleznimi, tako da ne bi s prenačljeno reformo vsega še bolj zmedli.« (Zgodovina Cerkv, 138–139)

Naj je Hadrijan VI. imel še tako iskrene namene in voljo, da začne stvari preurejati, so bili sadovi njegovega priznanja krivde in prošnje za odpušcanje nični. Poleg zapletene mednarodne politične situacije, v katero sta bila vpletena papež Hadrijan in cesar Karel V., grožnje nadaljnjih turških vpadov (leta 1521 je padel Beograd, decembra 1522 so Turki zasedli otok Rodos, ogrožali so Madžarsko), nasprotovanja nemških prelatov reformam (ti so v papeževih iskrenih besedah videli osebno žalitev) so v določeni meri stvari v nemških deželah že ušle izpod kontrole. Priznanje krivde je nasprotnikom papeštva dalo dodatne razloge za kritiko in napade; politično pa je bilo tako ravnanje celo nespametno, saj so državni stanovi priznanje izkoristili za nove zahteve do rimske kurije in za beg pred lastno odgovornostjo. Zahtevali so, da pred začetkom reforme razmer v Nemčiji svoje vrste najprej uredijo v Rimu in da odpravijo *Gravamina* (razne pritožbe in zahteve), ki so jih v kurijo iz nemških dežel dobili že pred tem. Oddaljevanja od Rima ni bilo več mogoče zaustaviti, po drugi strani pa je papež vladal premalo časa: umrl je nemočen in razočaran po dobrem letu vladanja 14. septembra 1523. Po sodbi G. Martina sta k Hadrijanovemu neuspehu prispevala neizkušnost in njegov način vodenja, bolj primeren za voditelja krajevne škofije kot pa celotne Cerkv (zlorabe je želel odpraviti takoj in na vseh ravneh, pri tem se ni posebej oziral na občutljivost posameznih kardinalov, ki so pričakovali hvaležnost, da so ga izvolili), saj mu je prinašal nove in nove sovražnike (Martina 1995, 214).

Martin Luter je skupaj s Filipom Melanktonom papeža Hadrijana zasmehoval v svoji satiri o papežu oslu, imel ga je za nevednega in nespametnega, za hinavskega trinoga in Antikrista. Skupaj sta pripravila in leta 1523 v Wittenbergu izdala pamflet z naslovom *Pomen dveh strašnih likov, papeža osla v Rimu in meniha teleta v Freibergu* (Deutung der zwo grwelichen Figuren Bapstesels zu Rom vnd Munchkalbs zu Freyberg in Meyssen funden). Za reformatorja Lutra ni imelo nobenega pomena ukvarjati se z dobrimi nameni papeža Hadrijana, zanj je bil papež preprost učitelj iz Leuvena, to je z iste univerze, na kateri okronajo osle s takim gnojem. Po reformatorjevih besedah je iz papeža govoril Satan

(Jedin 1993, 130) in torej njegova beseda ni zaslužila nobene pozornosti. Papež Hadrijan VI. in njegovi reformni načrti nimajo mesta niti v najnovejših življenjepisih Martina Lutra (Leppin 2017).

Zaključek

V času, ko je nastopil Martin Luter in predstavil svoj pogled in svoje zamisli glede reforme krščanske skupnosti, njenega nauka, struktur in načinov delovanja, so bila reformna dejanja v teku že na mnogih področjih cerkvenega življenja. Reformirale so se redovne skupnosti, tudi tista, iz katere je izšel Luter. Prenavljale so se cerkvene skupnosti v Španiji in v z njo povezanih novoodkritih deželah, na Apeninskem polotoku in v še nekaterih delih Evrope. V polnem razmahu je bil študij Svetega pisma in izšlo je več znanstvenokritičnih izdaj. Potrebe po reformi so se ponovno zavedeli nekateri vodilni cerkveni krogi, med katerimi je papež Hadrijan VI. iskal podporo in sodelavce. Kljub dobri volji papežu njegovi načrti, ki so pokazali nekatere možnosti in hkrati meje znotraj katoliških reformnih prizadevanj, niso uspeli. Koraki, ki jih je storil Martin Luter, tako niso izhajali iz popolne praznine in niso bili nekaj povsem novega, izstopali pa so po svoji radikalnosti, nepredvidljivosti in so bili močno pod vplivom osebnih izkušenj tako v družini kot v samostanskem življenju. Če je do reformnega gibanja v Španiji prišlo zaradi skupnega dela krone in voditeljev Cerkve, je bila v nemškem prostoru reformacija popolnoma odvisna od nosilcev deželnih političnih oblasti, ki so imeli pri tem svoje interese in načrte, katerih temelj je bil boj proti katoliškemu cesarju in proti vodstvu Cerkve. To je bilo v nemškem prostoru že tako ali tako na slabem glasu in mnogi so v njem videli le ustanovo, ki je od Nemcev zahtevala vedno nove dajatve in se hkrati vmešavala v nemške notranje zadeve. Močna spodbuda deželnim knezom za podpiranje reformacijskih zahtev so bili tudi gospodarski razlogi: šlo je za sekularizacijo obsežne cerkvene posesti, številnih opatij in drugih samostanov, župnij, škofij in raznih cerkvenih združenj.

Reference

- Bahčič, Robert.** 2007. *Čudež, ki traja 800 let. Zgodovina Frančiškove karizme v svetu in pri nas.* Ljubljana: Brat Frančišek.
- Bedouelle, Guy.** 2003. *The History of the Church.* London-New York: Continuum.
- Benedik, Metod.** 1996. *Papeži. Od Petra do Janeza Pavla II.* Ljubljana: Mihelač.
- Jedin, Hubert.** 1993. *Storia della Chiesa.* Zv. VI: *Riforma e controriforma.* Milano: Jaca Book.
- Laboa, Juan Maria.** 1996. *La larga marcha de la Iglesia. Momentos estelares en la Historia de la Iglesia* (ital. prevod: *Momenti cruciali nella storia della Chiesa*). Milano: Jaca Book.
- Leppin, Volker.** 2016. *Die fremde Reformation: Luthers mystische Wurzeln.* München: C. H. Beck.
- Leppin, Volker.** 2017. *Martin Luter.* Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Martin, Francis Xavier.** 2003. Geslo: Giles of Viterbo. *New Catholic Encyclopedia*, 2. izd., VI. zv. Washington: Catholic University of America, 221–222.
- Martina, Giacomo.** 1995. *Storia della Chiesa da Lutero ai nostri giorni.* I. *L'età della riforma.* Brescia: Morcelliana.
- Mednarodna teološka komisija.** 2000. Memoria e riconciliazione: la Chiesa e le colpe del passato (slov. prevod: Spomin in sprava: Cerkev in napake preteklosti). *Communio* 10: 1–59.
- Meseguer Fernandez, Juan.** 2003. Geslo: Ximenez de Cisneros Francisco. *New Catholic Encyclopedia*, 2. izd., XIV. zv. Washington: Catholic University of America, 881–882.
- Vidmar, John.** 2005. *The Catholic Church Through the Ages.* New York: Paulist Press.
- Wriedt, Markus.** 2006. Geslo: Johann(es) von Staupitz. *LThK*, 3. izd., IX. zv., stolpec 940–941. Freiburg et al.: Herder.
- Zgodovina Cerkve.** 1994. 3. zv.: *Reformacija, protireformacija in katoliška prenova (1500–1715).* Ljubljana: Družina.